

obyvatelstva přirozenou měnou dosti značně (průměrně přes 800.000 lidí ročně,^{*)} tedy za dobu deseti let nynějšího století přibýlo asi 16 lidí na 1 km², kdežto těsně před válkou světovou přibývalo průměrně ročně 1·47 lidí na 1 km² při značné již hustotě).

Ale starostlivost z umenšovaného počtu narozených dětí tísnila tam přece myslí státníků. Jednak pokles porodů v poslední době před válkou vskutku byl nápadný a zarážel svým kvapným spádem (za dobu šesti let 1908—1914 ubylo zrozených dětí i absolutně o 10% a absolutního přírůstku ubylo 13^{0/0}^{***)}, kdežto relativní úbytek porodů za touž dobu šesti let činil 16^{1/2}^{0/0}); jednak jevil se přírůstek v Německu citelně nepatrnějším jak proti přirozeným přírůstkům v Rusku, tak proti ohromnému množství lidí ve Velké Británii s jejími koloniemi^{****)}, jakož i proti značnému množení obyvatelstva ve Spojených státech ano i v Japonsku s jeho koloniemi.

Ale strachy tyto jsou především rázu politického a nikoli národohospodářského; ve skutečnosti nijaké vyliďňování Německu dosud nehrozilo, spíše jen dosti pozvolné ochabování značného přirozeného vzrůstu vůči silné již lidnatosti v zemi, která již nedává dosti hojné *výživy z vlastních úrod* pro příliš četně vzrůstající obyvatelstvo.

14. Relativní přelidnění; stěhování obyvatelstva do cizích zemí.

Ačkoli přelidnění na zeměkouli nehrozí ještě pro dlouhé doby, přece v historii vyskytla se častá přelidnění *relativní*. Skutečného *absolutního* přelidnění však dosud nikde není, leda v jednotlivých omezených okresech průmyslových, které však v tom směru nesmíme pozorovati odděleně ani úplně samostatně o sobě, nýbrž, které se jeví býti ve stejném asi poměru k sousedícím neb i vzdálenějším méně zalidněným oblastem, jako by byly městy vůči okolnímu venkovu.

Právě takovým právem města vůči svému okolí, které je dobře dovede vyživovati, nemohou se považovati za přelidněné okresy proto snad, že ze své vlastní městské půdy nedovedou vyživiti svého obyvatelstva. Zajisté stačí, když okolní venkovské krajiny jsou s to, aby vyživily jak své tak i městské lidi. Pádným dokladem pro to může býti celé království *Saské* se svým omezeným (politickým) rozsahem sotva 15.000 km², které mělo bezprostředně před válkou celých 5 mil. obyvatel čili 334 lidí na 1 km². Arci království to samo nemohlo z vlastních svých úrod tyto tak četné lidi vyživovati. Ale kdybychom jen k němu přibrali ono, dříve již vzpomenuté *Duryňsko* s plochou o něco málo větší než Čechy, byla by se taková poměrně neveliká země i při své velmi značné hustotě (asi 175 na 1 km²) dobře mohla vlastními svými potravinami udržovati při značně vyšší míře životní než jaká byla v Rakousku obvyklá.

*) Přirozené přírůstky v českých zemích jsou poměrně mnohem skrovnější nežli v Německu.

***) a to bez zřetele na osoby zemřelé ve vojenské službě v druhé polovině r. 1914!

****) Ve Velké Británii a jejích koloniích přirůstalo před válkou průměrně ročně asi 3^{1/2} mil. lidí.

Podobně i *Anglie s Walesem* se svým velmi hustým obyvatelstvem přes 240 lidí na 1 km^2 sama o sobě jest skutečně velmi přelidněnou zemí, ale samo anglické obyvatelstvo tohoto přelidnění nikterak nepocituje, jelikož se jeví jich vlast býti velkoměstem pro celý civilisovaný svět evropského původu (zvláště je velkoměstem pro celé britské imperium).

Dojem velkoměstského rázu celé Anglie odnášejí si všichni návštěvníci mlhavého Albionu. Rychlé, velmi časté i nad míru pravidelné a přesné spojení železniční dovoluje v době několika hodin projeti řadou velkoměst i průmyslovými velmi silně osazenými okresy. Mezi těmito městy venkov naznačují často jen rychle se mihající četné rozvaliny opuštěných hospodářských i obytných budov, kde místo lidí prohánějí se po zelených pastvinách stáda tučného bravu i skotu. Pečlivě obdělávaná pole jsou jen málo četná a ztrácejí se v zeleném moři lučních trávníků i dobře pěstovaných pastvin, ale šťavnatá ona zeleň jest často, až příliš často přerývána lesy dýmajících komínů — (skutečných lesů v Anglii skoro neviděti). — Všechna, tak kvapem projatá prostranství dělají na projíždějícího cestovatele dojem ohromného velkoměsta, sice nesouvislého, ale tak, jakoby čtvrt městská od jiné čtvrti byla pouze oddělena nezastavenými (zelenými) plodnými plochami.

Pro Anglii ovšem venkov nesmíme hledati na samém britském ostrově — který by také konečně sám mohl při velmi intensivním vzdělávání dobře vyživiti velmi četné obyvatelstvo — nýbrž zásobujícím venkovem jsou pro Velkou Britanii země zámořské, odkud lze v nejkratší době dostati libovolná množství potravin, lehce zaplacená vynosnou prací (průmyslovou, obchodní i z jiného podnikání) britského obyvatelstva. Na potravní trh do Londýna i do jiných velkoměst anglických přivážejí se nepřetržitě obrovské náklady zelenin a ovoce z normanských ostrovů, z Nizozemí, z Belgie i z Francie. Mouku, obilí, živý i poražený dobytek v umělých chladírnách dopravují obří lodní z Ameriky severní i jižní, z Ruska i Austrálie. Čerstvé máslo dochází denně z Dánska a z Nizozemí. Horké smavé krajiny tropické i subtropické posílají zamlženému ostrovu na severu Evropy přechoťně své nejrozmanitější i nejvzácnější plody, aby je buď za výhodnou výměnu nebo jako povinný tribut poskytovaly mocným pánům na Temži. Možno směle tvrditi, že anglický potravní trh bývá rychleji, hojněji i bezpečněji zaopatřován celým okrskem zemským nežli bývalo snad některé středověké větší město zásobováno svým nejbližším okolím. Také průmysl dovede si tam získati potřebných surovin v hojné míře ze všech končin světa.

Z toho stanoviska ani o Anglii, ani o Belgii (nejlidnatějším neodvislém státu) nelze mluvit, jakoby byly přelidněny; jsou to prostě městské obvody pro široký, celkem snadno přístupný trh zemí zámořských velmi málo zalidněných a hojností všech potravin i surovin oplývajících, které toto nadbytečné své zboží ochotně vyměňují za různé vzácné i nevzácné tovary a za všelike kulturní služby.*)

*) Vytkněme si v Evropě nejlidnatější a technicky v každém směru nejvyspělejší souvislý pás (prerýtý úzkým mořským průlivem): Velkou Britanii, Nizozemí, Belgii, pruské Porýnsko, Westfálsko, obojí Hessensko, Fale porýnskou, francouzské departementy Nord a Paš de Calais. — Toto území mělo před vypuknutím světové války na ploše

Není tedy rozhodně nikde — ani nejlidnatější území evropská nevyjímaje — *přelidnění*; neboť krajiny zdánlivě přelidněné zcela by býti z blízkého i dálného okolí potravy nadbytek. Ovšem v jistých dobách za určité kulturní výše, mohlo se vyskytovat *přelidnění relativní*, t. j. obyvatelé jistých krajín nedovedli svými schopnostmi z domácí půdy vytěžit dosti — nebo aspoň ne dosti pohodlně — pro svou vlastní výživu, i byla jim pak dosavadní sídla těsná. To zvláště se ukazovalo (a ukazuje dosud v primitivních kulturách), kdy člověk nenaučil se ještě rádně ovládati přírodními energiemi.

Známý německý ethnolog *Ratzel* sestavil na základě svých zkušeností a pátrání u různých národů na nižších stupních civilizačních, kolik asi lidí dovedlo by se vyživit v určitých oblastech při jistém způsobu těžení. Podle něho lovci a rybářské kmeny severních drsných zemí, kteří se živili pouhým uchvacováním kořisti, musili mít tak ohromné revíry, že stěží asi 2 až 5 lidí uživilo se na ploše 1000 km^2 (tedy na ploše rovné velikosti Německa uživilo by se jen 1000 — nejvýše $2\frac{1}{2}$ tisícovky lidí, čili asi jen 150 až 400 rodin v celém Německu). Když však kmeny lovecké k tomu zcela primitivně vzdělávají půdu (rýpáním) a dovedou vypěstovat si také něco potravin bylinných, užíví se jich už asi 17 až 70 na 1 km^2 podle míry příznivosti půdy i podnebí. Takové poměry lze pozorovati u málo civilizovaných Indiánů Jižní Ameriky (v Patagonii) nebo u Papuů na Nové Guinei neb u některých chudších kmenů afrických. [Jest to jako kdyby na ploše říše Německé žilo asi jen 92 až nejvýše 380 tisíc lidí, nebo na ploše Čech 9 až 36 tisíc.]

Při řekách s velikým rybným bohatstvím a na pobřeží moří s vydatným rybolovem může se snadno vyživit až 18 lidí na 10 km^2 (čili na ploše takové jako Čechy až 100.000 lidí).

Za dob Caesarových podle odhadů historiků při kulturním stavu Keltů i Germanů ve střední Evropě, kdy tamní obyvatelstvo se živilo již střídavě orbou i chovem ochočeného dobytka, v různých územích podle přízně podnebí nebo úrodnosti krajín bydlilo již asi 5 až 12 lidí na 1 km^2 (t. j. pro území dnešního Německa asi $2\frac{3}{4}$ mil. až skoro $6\frac{1}{2}$ mil. lidí).

asi 304.000 km^2 71 mil. lidí, t. j. asi 234 lidí na 1 km^2 . Tato oblast mohla by se zvátí skutečně přelidněnou, kdyby byla úplně sama na sebe odkázána. Ale celý tento okresek činí z obývané země jen asi $0\cdot23\%$ (t. j. asi takový podíl z celé bydlitelné plochy zemské, jako kdyby pro okolí hlavního města Prahy vyňala se z celých Čech prostora pouhých 120 km^2). Tedy opravdu lze toto hustě osazené území evropské považovati za velkoměsto vůči celé souši zemské a sice za velkoměsto jen řídece osazené, které se k tomu ještě dosti patrnou částí dovede samo vyživovati ze své znamenitě obdělávané půdy. Sklidilo se totiž roku 1913, tedy bezprostředně před válkou, čisté urody žita i pšenice v onom vyčteném území asi 53 mil. *q*, t. j. asi 75 *kg* chlebového obilí na hlavu. To by krylo téměř polovinu nejnütnější výživy.

Kdybychom z toho území vyloučili Anglii s Walesem, která *úmyslně zanedbávala pěstování obilí, považuje je za nevyňosné zaměstnání*, zbývalo by z onoho okrsku na samé pevnině 152.500 km^2 s $33\frac{1}{2}$ mil. obyvatel (bezprostředně před válkou), pro kteréžto obyvatelstvo se na onom území sklídilo r. 1913 žita a pšenice skoro 40 mil. *q* čisté (po srážce osení), čili asi 120 *kg* chlebového obilí na hlavu, což přesahovalo by ještě míru, která byla průměrně vyměřována ve válce na výživu obyvatelstva v Německu i v Rakousku. (Činilo by skoro 330 *g* chlebového obilí na den z vlastní úrody, kdežto průměrná dávka za války byla 250 *g*.)

Ve středověku po zdomácnění trojhonného hospodaření žilo prý ve střední Evropě nejvýše 18—27 lidí na 1 km^2 (tedy na ploše Čech by to bylo asi 0·9 až nejvýše 1·4 mil. obyvatelů); přibyl-li k tomu městský průmysl, tedy mohlo se tam bez nesnází vyživit až 35 lidí na 1 km^2 (což by pro Čechy znamenalo něco přes $1\frac{3}{4}$ mil. lidí).

V jižní Evropě pouhá orba dovedla vyživit až 70 lidí na 1 km^2 (což by na př. pro Pyrenejský poloostrov mohlo vydati až 40 mil. lidí; za dob příčinlivých Maurů se tomu blížila lidnatost v jižní polovině Španělska a Portugalska).

Z moderní doby byly již uvedeny příklady, jak v mírném severním podnebí dovede se z vlastní půdy vyživit velmi husté obyvatelstvo (doklady z *provincie Saska*, z *normanských ostrovů* i jiných pečlivě obdělávaných území připouštějí lidnatost v některých krajích mírného pásma 180 až 300 lidí na 1 km^2 , kteří by se vyživit mohli úrodou z vlastních pozemků). — Pro teplé pásy jsou známy již příklady obdělávaného povodí *Nilu* nebo ostrova *Javy*.

Relativní přelidnění, které za klidných dob při značné lidské plodnosti u některých národů starších dosti často se vyskytalo, nutilo jisté kmeny k vystěhování z těsných sídel domácích. Pokud se arci nenašlo dosti neobydlených krajů, zabírala se území jiných národů, kteří byli buď vyhubeni, vytlačeni nebo porobeni i podmaněni.

Takovým občasným stěhováním již podle určitého plánu prováděným byla válečná tažení Keltů na východ i na jih.*) Tam jisté ročníky zrozených byly věnovány již při zrození k tomu, aby v dospívajícím věku vydali se hledat se zbraní v ruce nových sídel (t. zv. *ver sacrum*), takže zaplavovali rozsáhlé končiny jižní a střední Evropy, ba dospěli až do Malé Asie (Galatia).

Z podobných příčin asi usazovali se Foiničané a Řekové na pobřežích Středoziemního i Černého moře, ačkoli při tom i k dobrodružným výpravám za kořistí byli lákáni. Také pro veliké *stěhování národů* počínající od 3. století našeho letopočtu a končící úplným zánikem světovládné říše římské a její vzdělanosti byl popud dán přebytečným obyvatelstvem, které hledělo najít lepší obživu v úrodnějších a lépe vzdělaných zemích jižních.

Ale proti všem vystěhovaleckým proudům dob minulých daleko mohutnějším jeví se novověký pohyb západoevropského obyvatelstva do zemí zámořských (do Ameriky, Austrálie i Afriky), jednak i východních Slovanů (Rusů) do krajního východu i jihovýchodu Evropy i do severní Asie.

Ke sklonku 15. stol. nepatřila ani veškera Evropa kmenům evropské civilizace (plemene arijského). Celý evropský východ, jihovýchod i severovýchod, asi na východ od čáry tažené mezi ústím Oky a Kamy do Volhy až k prahům dolního Dněpru byl osazen kmeny tatarskými nebo finskými, které byly Evropanům cizí a nepřátelské a které do poslední téměř čtvrti století 15. ovládaly i samým podrobeným Ruskem. Na jihu celý Balkán podmaněn byl od Turků a na pyrenejském poloostrově uchovaly se ještě zbytky Maurů v království *Granadé*.

*) U Řeků známé stěhování Dorů ze severu na Pelopones.

Z celé Evropy měli arijské národové (Románi, Germáni, Slovani a Litevci) ve století 15. osazeno něco přes 6 mil. km^2 (sotva dvě třetiny) a obyvatelstvo těchto území nebylo nikterak příliš hustě osazeno. Hustota evropských zemí neblížila se ani z daleka hustotě úrodou i všelikým bohatstvím oplývajících krajín ve východní a jižní Asii (v Číně, Indii a v Japonsku).

Ale výzkumnými cestami a bezohlednými výboji od počátku století 16. rozšířilo plémě evropské svá sídla, ale ještě více svou vládou nejen po celé Evropě (až na skrovničský zbytek Turecka (zaujímající jen asi $\frac{1}{4}$ evropské rozlohy),*) nýbrž i po většině ostatních dílů světa. Amerika i Austrálie je už ve vylučné vládě evropských národů (nebo aspoň po evropsku zařízených kmenů), Afrika již také skoro celá podléhá aspoň moci evropských říší a z Asie více než polovice rozlohy téměř s polovinou svého obyvatelstva asi — poslouchá vůle evropských držav.

Vystěhovalectví evropského plemene do jiných dílů světa počíná teprve od 16. století a běže se dvěma proudy: Na západ po oceánech atlantickém, indickém i tichém Evropané opouštěli svou vlast, aby si podmanili bohaté krajiny zámořské a pokud se jim hodily svým podnikům i svými přírodními dary, aby se v nich usazovali. Na východ pak to bylo pronikání ruského panství i hromadné stěhování ruského lidu do krajů obsazených asijskými kmeny na východě i jihovýchodě Evropy, jakož i do severní Asie. Výsledky tohoto vystěhovalectví trvaly během doby *čtyř set let* a jeví se *ohromnou kolonisační evropskou* po všech dílech světa.

Jakkoli kolonisace evropská v minulých stoletích před stoletím devatenáctým byla podporována dosti značným vystěhovalectvím z Evropy, přece nejsilnější evropské proudy vystěhovalecké počínají poměrně dosti pozdě až po prvním dvacetiletí minulého století a dospěly k vrcholu teprve koncem 19. a počátkem 20. století.

Ale nejsou to krajiny s nejhustším obyvatelstvem, z kterých se nyní lidé evropští silně stěhují do zámoří, nýbrž zrovna země s řídkým obyvatelstvem, nebo aspoň takové, které by mohly doma snadno ještě mnohem více lidí užítí.

Zrovna ony pásy v Evropě, jež byly vytčeny jakoby byly městskými okrsky, spíše ještě k sobě přistěhovačce lákají, než aby se z nich lidé houfně jinam stěhovali (To platí zejména o západním Německu, o Nizozemí, o Belgii i o silně olidněných severních departementech francouzských.)

Proti tomu na př. dosti řídké zalidněné *Irsko* jest zemí vystěhovačskou již po 70 let, ačkoli jeho půda dovedla by vyživovati snad i několikrát násobné obyvatelstvo než ho tam nyní žije. Před 70 lety bylo v Irsku lidí skoro dvojnásob tolik co nyní, ačkoli tehdy technika zemědělská i vyživovací byla mnohem nedokonalejší. Ztrácely se tam odtud nejen všechny — nikoli zcela nepatrné — přirozené přírůstky, nýbrž kromě toho ještě mnoho jiného starousedlého obyvatelstva se odstěhovalo (po většině do severní Ameriky).

*) Jsou sice dosti patrné zbytky plemene čudského (Maďari a Finové), které si udržely svou státní samostatnost, ale jen tak, že přejaly kromě jazyka úplně evropskou kulturu.

V roce 1841 bylo v Irsku napočítáno 8·175 mil. lidí, kteří se rozmnožili ještě až do r. 1846 na počet asi 8½ mil.; tedy byla tam pro tehdejší dobu velmi značná hustota, přes 100 lidí na 1 km². Ale téhož roku vypukl na zeleném ostrově následkem moru bramborového hrozný hlad, který nutil chudé obyvatelstvo k houfnému vystěhování. Jelikož britská politika nečelila nijak tomuto hnutí tím, aby zlepšila stav tamnějšího zemědělského proletariátu, nezastavily se již ony proudy vystěhovalecké vůbec a každé nové sčítání lidu od té doby vykazuje značný úbytek tamního obyvatelstva.

V kratičké době od roku 1846 do 1851 ubylo náhle Irsku na dva mil. obyvatel, čili přes 23% kromě veškerého přirozeného přírůstku. V pozdějších obdobích již nikdy sice tolik obyvatelstva neodcházelo, ale schodky byly tam přece stále. — Tak se napočítalo v Irsku:

	ubylo od předešl. sčítání		ubylo od předešl. sčítání
roku 1851 . . . 6·552 mil.	19·9 ⁰ / ₁₀	roku 1891 . . . 4·705 mil.	9·1 ⁰ / ₁₀
„ 1861 . . . 5·799 „	11·5 „	„ 1901 . . . 4·459 „	5·2 „
„ 1871 . . . 5·412 „	6·7 „	„ 1911 . . . 4·390 „	1·5 „
„ 1881 . . . 5·175 „	4·4 „		

Před světovou válkou byla lidnatost v Irsku sotva 52 lidí na 1 km², rozhodně velmi nepatrná [asi taková, jako kdyby v Německu žilo pouze 27¹/₈ mil., kterýžto počet lidí Německo mělo již asi v roce 1822; nebo jako kdyby v Čechách bylo jen 27 mil. obyvatel. — Kdyby naopak Irsko bylo tak zalidněno jako Čechy, mohlo by mít dnes 11·2 mil. obyvatelů.)*] — Podle lidnatosti irské z r. 1846 bylo by na ploše Čech asi 5¹/₃ mil. obyvatelů, kteréhož počtu v Čechách dospělo se teprve v poslední čtvrti 19. století.]

Stěhování obyvatelstva evropského z rodných krajin neomezovalo se arci toliko na vystěhování do zámoří a na kolonisování jiných dílů světa, nýbrž jest nutno v novověké Evropě rozeznávati stěhování trojí, které vesměs má pronikavé důsledky jak národohospodářské tak i kulturní a vůbec má ohromný sociální dosah.

1. Jednak jest to vystěhování z území domácího státu do cizozemská, hlavně *vystěhovalectví za oceán*; tomu velmi se podobalo však i stěhování v říši ruské z evropských gubernií do západní i východní Sibíře, do území tichomořského nebo do střední Asie, ačkoli to bylo stěhování v územích téže državy.

2. Neméně důležité jest *vnitřní stěhování domácího obyvatelstva* z venkova do měst a do míst průmyslových.

3. Obojí úplné vystěhování a *trvalé měnění* pevných sídel jest provázáno *stěhováním pouze dočasným*, kde pracující lidé (dělníci nebo jiní kulturní pracovníci jako inženýři, technici, průmyslníci, řemeslníci, obchodníci atd.) vystěhují se pouze na čas ze svého domova zanechávající doma své rodiny nebo příbuzné a po vykonaných pracích nebo po dovršeném díle nebo podniku vracejí se s výtěžkem zase do svého domova. Takové *dočasné stěhování pouze za výtěžkem* zove se *stěhováním saisonním* a může doprovázeti jak stěhování do míst

*) Nebo kdyby mělo jen lidnatost Haliče, mohlo by čítati téměř 9 mil. lidí.

a krajin průmyslových tak i vystěhovalců za oceán. Zejména jsou to jižní evropské země, ale i slovanský východ (Poláci, Rusíni, Slováci i Rusové), kteří vysílají veliké spousty takových dočasných vystěhovalců do zemí průmyslových nebo i do slibných zemí koloniálních, aby si tam vydělali na vydržování své domácnosti.*)

Jest zřetelné, že zvláště dělnické obyvatelstvo při saisonním pouze zaneštnání ztrácí mnoho času cestami, jakož i ztrácí dosti značnou část svého výdělků na výlohy dopravní, po případě v dobách nezaměstnanosti, která se občas při tom dostavuje nevyhnutelně. Také mzda bývá pro přílišnou nabídku po většině necvičené práce poměrně nízká, takže jsou z ní možné jen skrovné úspory při častém strádání a chátrání pracujících. Nelze se také vyhnouti různým úhonám zdravotním, mravním atd. Proto nelze saisonní práci stěhovavého obyvatelstva nevynikajícího zvláštními zručnostmi, považovati za výhodnou. Mnohé škodlivé následky z toho vyplývají pro krajiny, které jsou na takové stěhování odkázány nebo které mu příliš uvykly zanedbávající doma svých vlastních živností nebo možných zdrojů výživy a blahobytu domácího. — Jinak jest tomu ovšem při dělnických se zvláštní kvalifikací (nebo také při dovedných řemeslnících a vyšších povoláních), kteří v cizích zemích jsou vítáni a dobře placeni, jako na př. vyškolení italsí stavební dělníci nebo lamači a j., kteří kromě toho vynikají příčinlivostí, střídmostí a spořivostí.

Nejsilnější nepřetržité vystěhovalectví ze západní a střední Evropy netrvá však ještě ani celé století. Kolem roku 1820 bylo sice již koloniální panství evropské ohromné, v hlavních rysech aspoň si Evropa dělala nároky na většinu území, kterými nyní vládne a k tomu bylo nutno přičítati ke koloniím evropským také osamostatnělé republiky americké. Ale plemeno evropské v ostatních dilech světa čítalo se jen dosti nepatrnými ziomky. Nejvíce bylo Evropanů a lidí evropského

*) Toto saisonní vystěhovalectví jest zvláště oblíbeno v *Italii*. V desetileté době 1903—1912 stěhovalo se z Itálie do cizozemí celkem 611 mil. lidí. Jelikož v Itálii přirozený přírůstek obyvatel činil za tu dobu jen asi 4 mil., a jelikož nad to v Itálii skutečně přibývalo průměrně ročně něco přes 200.000 obyvatelů (tedy za deset let přes 2 mil.), jest viděti, že se z oněch vystěhovalých vracela domů velká většina (totiž přes 4 mil. Italů vystěhovalo se do ciziny pouze na čas). Tedy roční průměrný počet Italů toliko za účelem dočasného výdělků vystěhovalých činil nejméně 400.000 tisíc, což jest číslo velmi pozoruhodné. — Podobně i Poláci z Haliče a z Ruska, Rusíni z Haliče, Bukoviny a Uher, jakož i Rusové a jiní obyvatelé ze západních gubernií ruských vydávali se do Němce (také Poláci i Slováci do průmyslových krajin v Čechách a na Moravě), na saisonní práce zemědělské. V Německu jest to známý zjev přistěhovalců na žně a jiné práce do úrodných zemědělských i průmyslových krajin středního a západního Německa pod jménem „*Sachsengängerer*“. Ovšem zrovna tak i k dolům a průmyslovému zaměstnání do Porýní a Vestfálska. Také uherští Slováci jak za pracemi zemědělskými tak i průmyslovými („drotáři“) putují po celé střední Evropě; Bulhaři se vydávají do ciziny k zahradničení; jiní jižní Slované k podobným občasným i zámožným cestám po způsobu Italů (Dalmatinci až do Austrálie a na Nový Zeland); často věnují se obchodu s jižními plodinami nebo s výrobky domácího průmyslu (Bosňáci, Dalmatinci, ale i Němci Kočeváci z Krajin atd.). — Italové jsou v cizině hledanými dělníky stavebními, železničními, jakož i pracují v lomech a dolech. Cechové věnují se saisonním pracím řemeslnickým, zvláště ke stavebním zaměstnáním k tesařství, zednictví atd. nebo jdou na česání chmele v severních německých krajích nebo z chudších horských krajin s pozdější vegetací chodívají „na žně“ do teplejších rovinatých území („do kraje“).

původu v Americe, ale žilo jich tam kolem r. 1820 dohromady asi jen 12 mil. V Asii nebylo Slovanů, Germánů i Románů dohromady přistěhovaných i domorodých jistě ani na dva miliony, v Africe jen nějaký velmi nepatrný zlomek — (osedlí sedláci nizozemští v Kapsku) —, kdežto v Australii a v Oceánii nežilo ani celých 40.000 lidí evropských neb evropského původu. Mimo Evropu nebylo tedy usazeno z evropských plemen v jiných dílech světa ani celých 15 milionů (něco přes 14 milionů). Po většině nebyli to evropští vystěhovalci, nýbrž potomci jejich, kteří se zrodili už v jiných dílech světa.

Proti tomu při sčítání z roku 1910 (1. června) bylo v *jediných Spojených státech* napočteno usedlých lidí, jichž rodiště bylo v *Evropě*, 11²/₃ mil. — Od roku 1821 do 1912 (tedy za 91 let) pak přistěhovalo se z Evropy do Spojených států:

z Velké Británie a Irska *)	8032	ze Švýcarska	246
z Německa	5449	z Řecka	231
z Rakousko-Uherska	3515	ze Španělska a Portugal	201
z Itálie	3430	z Nizozemí	196
z evropského Ruska	2837	z evrop. Turecka	159
ze Švédska a Norska	1747	z Belgie	116
z Francie	492	z ostatní Evropy	90
z Dánska	274	tedy z celé Evropy 27'015 mil.	

Tedy do samých Spojených států přistěhovalo se za dobu 90 let před válkou přímo z Evropy téměř dvojnásobné množství lidí, nežli bylo kolem roku 1820 všech lidí evropského nesmíšeného původu ve všech mimoevropských dílech světa. [K tomu ještě přičísti větší část těch 1¹/₃ mil. roku 1910 napočítaných občanů amerických, kteří se usadili napřed v britské Americe a přešli do Unie, jelikož i to byli po většině evropští vystěhovalci.]

Do Spojených států za pouhých 16 let od 1897 do 1912 přistěhovalo se skoro 11¹/₄ mil. lidí z Evropy (tedy přes 40% celého přistěhovalého množství od roku 1821 do 1912). Z tohoto počtu připadalo:

	na Rak- Uhersko	na Itálii	na Rusko	na Vel. Brita- nii s Irskem	na Ně- mecko	na ostatní Evropu
tisíc	2730	2680	2130	1160	480	2050
procent	24·3	23·9	19·0	10·3	4·3	18·2

Ovšem že asi mnozí z těchto vystěhovalců se zase vrátili do své vlasti. (Z Německa poslední dobou vystěhování do Ameriky i jinam značně ochablo.)

*) Vystěhovalci z *Velké Británie a Irska* byli po většině z *Irska*, neboť podle sčítání z roku 1910 bylo z usedlých lidí ve Spojených Státech zrozeno:

v Německu	2501	v Norsku	404
v Rusku evropském	1732	v Dánsku	182
v Rakousko-Uhersku	1871	ve Švýcarsku	125
v <i>Irsku</i>	1352	v Nizozemí	120
v Itálii	1343	ve Francii	117
v <i>Anglii a Skotsku</i>	1220	v Řecku	101
ve Švédsku	665	v <i>ostatní Evropě</i>	129

Dohromady tedy 11'662 mil.

Tedy irských přistěhovalců bylo o 11% více než z Velké Británie.

Hlavním cílem evropských vystěhovalců jsou v Americe vedle Spojených států ještě *Kanada, Argentina, Brazílie* (a částečně v novější době i *Kuba*). Do *Kanady* přistěhovalo se za 8 let (1906—1913) asi $1\frac{2}{3}$ mil. obyvatel, z nichž někteří přešli ovšem zase do Spojených států. (Tedy roční přistěhování za těch let bylo průměrně 200.000 lidí). Do *Argentiny* v době 17 let od 1896 do 1912 přistěhovalo se z Evropy čistě téměř 1.400.000 lidí (po odečtení vystěhovalých). Do *Brazílie* za 7 let 1907—1913 přibýlo 735 tisíc Evropanů. Do *Australie* (Commonwealth of Australia) přibýlo od 1901 do 1913 (v dvacátém století před válkou) jen asi $\frac{1}{4}$ milionu evropského obyvatelstva, které pochází hlavně z Velké Británie a Irska.

Do *Asie* ani do *Afriky* se evropští obyvatelé čteněji vůbec nestěhují kromě značného ruského osazování v Sibiři a ve střední Asii s Kavkazskem. Do Sibiře a přilehlých provincií na severu střední Asie přistěhovalo se v pětileté době 1906—1910 2.611 mil. lidí z evropského Ruska.*) Ovšem jest nyní Sibiř skoro úplně ruská, jest vylučněji Rusy zalidněná nežli gubernie samé evropské Rusi, kdežto na počátku 19. století kromě vypovězených odsouzenců a vojska mnoho ruského obyvatelstva v Sibiři nebylo.**)

Jak se zrovna před válkou rozmohlo vystěhovalectví z Evropy za oceán, pro to dokladem jest rok 1912, v kterém odešlo přes moře z Evropy téměř na 2 mil. vystěhovalců (1.940 mil.). [A sice bylo vystěhovalých v tisících: z Velké Británie a Irska 468, z Itálie 417, z evropského Ruska 281, ze Španělska 265, z Rakousko-Uherska 254, z Portugalska 89, z Turecka 40, z Řecka 26, z Německa 20, z Francie 19, ze Švédska 17, z Norska 10, z Dánska 9 atd.] Z toho počtu šla do Spojených států téměř polovice 950 tisíc (49%), do ostatní Ameriky (hlavně do Kanady, Argentiny a Brazílie) přes 790 tisíc (41%), do *Australie* 100.000 (přes 5%), do *Afriky* také skoro 100.000 [zvláště do Jižní britské *Afriky*, do *Maroka* i do ostatní francouzské severní *Afriky*], do *Asie* (po moři) velmi nepatrné množství — (jen několik stovek).

V největší přistěhovalcecké zemi, ve Spojených státech, následkem přistěhování ovšem přibývalo obyvatelstva náramně rychle, jak to v jednotlivých sčítacích periodách bylo zjištěno. Bylo tam napočteno lidí:

roku	mil.	přibýlo proti předěšlému sčítání %	roku	mil.	přibýlo proti předěšlému sčítání %
1790 . . .	3·929	—	1860 . . .	31·443	35·6
1800 . . .	5·308	35·1	1870 . . .	38·558	22·6
1810 . . .	7·240	36·4	1880 . . .	50·156	35·1
1820 . . .	9·631	33·1	1890 . . .	62·948	25·5
1830 . . .	12·866	33·5	1900 . . .	75·995	20·7
1840 . . .	17·069	32·7	1910 . . .	91·972	21·0
1850 . . .	23·192	35·9			

*) Ovšem mnozí z nich se zase vrátili do Ruska; šli tam pouze jaksi na výzvědy, zdali by se tam mohli trvale usaditi.

***) Také mezi velmi skrovným počtem evropského obyvatelstva v *Australii* (něco přes 5000 roku 1800) byla většina trestanců, vojáků a námořníků.

Až do roku 1880 (s výjimkou období občanskou válkou zatíženého 1860—1870) přibývalo průměrně za deset let přes třetinu, od 1880—1890 už jen asi čtvrtina a od 1890—1910 přes pětinu za desetiletí.

Původně byla ve Spojených státech značná plodnost i velká většina vykazovaných přírůstků přibývala přirozenou měnou obyvatelstva; ale v novější době přirozené přírůstky silně ochably a obyvatelstva přibývalo už více než z polovice přistěhovaním z Evropy. Od roku 1900 do 1910 přibylo v Unii asi 16 mil. lidí, z toho však téměř $8\frac{1}{2}$ mil. přirostlo přistěhovanci z evropských zemí [také něco málo z jiných dílů světa].*)

Nejpřednějšími zeměmi vystěhoveckými byly po *Irsku* nyní *Italie*, *Velká Británie* (bez *Irska*), *Rakousko-Uhersko*, *Rusko*, *Španělsko* a poslední dobou *Portugalsko*, *Skandinávie* i *Balkán*, zvláště *Řecko* (z *Řecka* za šest let od roku 1906/07 do 1912/13 vystěhovalo se jen do Spojených států přes 130 tisíc lidí; ale i zde mnoho vystěhování pouze saisonního, sice jinak bylo by ubylo obyvatelstva v *Řecku* více než ho přirozenou měnou přibývá. — *Řeků* napočítalo se 1910 ve Spojených státech pouze 109 tisíc).

Ovšem do *Velké Británie* se mnoho lidí jak z kolonií tak i z *Irska* i z jiných zemí zase přistěhovává. Přirozený přírůstek britský (bez *Irska*) činil totiž v období 1901—1910 asi $1\frac{1}{7}\%$ průměrně ročně, kdežto skutečně přibylo ve *Velké Británii* (bez *Irska*) téměř celé 1% ročně. Ztrácelo se tedy čistě vystěhovaním z *Velké Británie* sotva asi $\frac{1}{7}$ přirozeného přírůstku a ze samé *Anglie* ani úplně celá $\frac{1}{10}$ z toho počtu, co ročně přirozenou měnou přibývalo.

Proti tomu v *Itálii* byl průměrný roční přirozený přírůstek za první desetiletí nynějšího století asi $1\cdot1\%$, skutečně přibylo tam jen průměrně ročně asi $\frac{5}{8}\%$, takže se tam kolem 43% přirozeného přírůstku vystěhovaním úplně ztratilo. Podobně v *Rakousku* se čistě ztratilo za prvé desetiletí nynějšího století přes čtvrtinu přirozeného přírůstku a v *Uhrách* asi 30% .

Z *Ruska* ztráta přirozeného přírůstku vystěhovelectvím byla poměrně zcela nepatrná, hrubé vystěhování zámořské činilo asi $\frac{1}{12}$ přirozeného přírůstku, ale čistě vystěhování (po sražce přistěhování) bylo mizivé, snad vůbec žádné; ovšem bralo se při tom *Rusko* evropské i asijské za jediný celek. Ze *Španělska* vystěhovelectví úžasně stouplo teprve v nejposlednějších letech, i podobně tomu bylo v *Portugalsku*; z *pyrenejského poloostrova* by tak nyní úplně vystěhovaním již mizel

*) Rozmnožování obyvatel ve Spojených státech přece poněkud dosti ochabuje, ačkoli se tam zrovna před válkou hrnuly nejmocnější proudy lidí opuštějících Evropu. Poznává se to zvláště, když si uděláme přehledy po čtvrtstoletích. Bylo totiž obyvatel ve Spojených státech:

roku 1790	asi	3·9 mil.	roku 1865	asi	34·5 mil.
„ 1815	8·4	„	„ 1890	62·9	„
„ 1840	17·1	„	„ 1915	pres 100·0	„

Z těchto pěti čtvrtek století přibylo v první čtvrtce asi 115% , v druhé asi 103% , ve třetí 102% , ve čtvrté 82% , v páté už jen 59% . Zvláště v posledním čtvrtstoletí je tento spád nápadný, když přece vystěhování tak úžasně vzrostlo. Patrně nedovedlo uhradit silně pokleslou plodnost starousedlých *Američanů*.

přirozený přírůstek, kdyby se ovšem z vystěhovalců mnozí zase domů nevraceli (jest tam jistě mnoho stěhování saisonního).

Také nordické země mnoho lidí ztrácejí vystěhováním. Ve *Švédsku* byl přirozený přírůstek v prvním desetiletí nynějšího věku asi 1·1⁰/₀, z něhož se vystěhováním čistě ztratilo více než třetina. *Norsko* jest obzvláště silnou zemí vystěhovaleckou; za první desetiletí tohoto století pozbylo se tam vystěhováním téměř ⁵/₀ přirozeného přírůstku; v *Dánsku* činila čistá ztráta vystěhováním za touž dobu jen asi ¹/₈ přirozeného přírůstku. V *Nizozemí*, kde průměrný roční přirozený přírůstek jest značně veliký, v desetiletí 1901—1910 totiž přes 1½⁰/₀ (1·56⁰/₀), přibývalo ročně obyvatelstva od r. 1899 do 1909 o 1·39⁰/₀, tedy vystěhovalectvím ztrácelo se určitě jen něco málo přes 10⁰/₀ přirozeného přírůstku nových životů. — Také v *Balkánu* hlavně počátkem dvacátého století bylo dosti silné vystěhovávání.

Za to zase do *Francie* přibývá dosti značně obyvatelstva přistěhováním. Od roku 1906 do 1911 přibylo ve Francii 350 tisíc lidí, ale přirozené přírůstky nedosahovaly za tu dobu ani 150 tisíc, tak že za ono pětiletí přistěhováním do Francie přibylo přes 200.000 lidí, čili přes 40.000 průměrně ročně. [Dalo se to pozorovati také trochu na stavu cizinců ve Francii, jichž bylo roku 1906: 1·047 mil., roku 1911: 1·133 mil., tedy o 86.000 více; zbytek přistěhovalců byl naturalisován.]

Do *Belgie* se přistěhovalo za šestiletí 1906—1911 240.000 lidí a vystěhovalo se v téže době 204.500 obyvatel; tedy přebytek přistěhování za těch šest let byl 35.500 lidí, čili průměrně skoro 6000 lidí ročně. Podobně i do *Švýcar* přibývalo v desetiletí 1901—1910 více lidí přistěhováním. Byl totiž přírůstek přirozenou měnou průměrně ročně 1·02⁰/₀, kdežto skutečně přibylo ročně 1·24⁰/₀, tedy z tohoto přírůstku 17½ procenta připadalo na přistěhovalé z ciziny (celkem asi 78 tisíc za desetiletí).

Německo v dvacátém století stěhování skoro nic netratilo, kdežto dříve bylo Německo státem dosti silně vystěhovaleckým (jak to ostatně bylo již patrné z ohromného čísla vystěhovalých Němců do Spojených států, Kanady i částečně do jižní Ameriky). V desetiletí 1901—1910 byl přirozený přírůstek v Němcích průměrně ročně 1·43⁰/₀, kdežto čistá ztráta vystěhováním činila pouze 0·02⁰/₀ ročně; tedy ztratilo se vystěhováním sotva 1½⁰/₀ přirozeného přírůstku.

Z dříve již vytčeného území nejhustěji zalidněného na kontinentu evropském, totiž z Belgie, Nizozemí, nejlidnatějších částí Německa a z departementů Nord a Pas de Calais (s plochou 152.500 km² před válkou s 33½ mil. obyv. o hustotě téměř 220 lidí na 1 km²) nejen vystěhováním obyvatelstva nebylo, nýbrž *značně tam přibylo přistěhováním*. V roce 1900 bylo na tomto území jen asi 27½ mil. obyvatel. Přibylo tedy za deset let asi 22⁰/₀, což silně přesahuje vlastní přirozený přírůstek.

Vidět je z toho, kterak Evropa po většině stále odevzdává značné části svých přirozených přebytků ostatním dílům světa. Kromě Francie, Belgie a Švýcarska ostatní všechny země vysílají četné své příslušníky na všechny strany světa do mimoevropských zemí. Hlavní proud jde ovšem na západ, pouze z Ruska přelévaly se značné záplavy lidu na východ do Asie. Těmito směry šířila se tedy také novověká kolo-

nisace evropská, jejímiž vytrvalými výsledky bylo zalidnění Nového světa (Ameriky s Australií a Oceánií), jakož i severní Asie plemeny evropskými.

15. Kolonie a kolonisace evropská i mimoevropská.

Kolonie vznikaly již záhy ve starověku na březích moře Středomořího i Černého. Jistě už velmi rozvětvenou kolonizaci prováděli Foiničané až ke sloupům Herkulovým, ano i za ně (*Gades* v Hispanii). Z kolonií těch také vznikl mocný samostatný stát se svými koloniemi vlastními (*Karthago*, asi tak, jako Spojené státy vznikly z anglických kolonií).

Po Foiničanech usazovali se *Řekové* na pobřežích a šířili svou znamenitou civilizaci po zmíněných mořích. Zvláště jižní Itálie a Sicílie staly se novým *Velkým Řeckem*. Kolonie řecké byly pravidelně samostatnými obcemi, ale spojovaly se také v určité jednoty pod vedením (hegemonií) čelné obce (na př. *hegemonie Athénská*). Znamenitě se tato řecká kolonisace rozšířila také po suché zemi světovládou Alexandra Velikého, ovšem pod panstvím počtělých makedonských dobyvatelů. Říše Alexandrových následníků (diadochů) byly sice vystřídány římskou světovládou, ale řecká vzdělanost i řecká řeč udržela na římském východě své panství až do pozdního středověku. Při tom současně Řím zkolonisoval celý západ evropský, severní Afriku a Podunají. ve kterém zvláště houževnatě se dovedly udržeti silné zbytky římských kolonistů až do dnešního dne (Rumuni, jichž se čítá dnes asi na 12 mil. v Rumunsku, v Rakousko-Uhersku, v Rusku a v Makedonii).

Ale mimo Evropu řecká i římská kolonisace byla ve středověku skoro úplně vyhlazena asijskými fanatickými vyznavači Islamu. V Asii zbyly jen dosti nepatrné zlomky Řeků, v Africe jak Řekové tak Římané vymizeli ve středověku nadobro. Teprve v novější době začali se, a to dosti skrovnou měrou, usazovati evropští národové znova na severu Afriky.

Ani středověké kolonie obcí italských ve východním Středomoří a na Černém moři později neodolaly útokům turecké moci. Namnoze zbyly jen z této kolonisace neblahé následky na východních březích Adrie (v Istrii, v chorvatském Přímoří a Dalmacii). Krásné lesy tamních, kdysi za dob římských nejrozkošnějších i nejvábnějších krajín oplývajících bujným i nádherným rostlinstvem byly vypleněny k stavbě benátských lodí. Hřbety vápencového Krasu takto obnaženého spustly a odpírají jakoukoli pořádnější výživu nynějšímu svému chudému obyvatelstvu.

Benátčané i Janované na sklonku středověku svými osadami udržovali převýnosný obchod s blízkým východem (Levantou) i s (Východní) Indií. Ohromná bohatství plynoucí z toho městským republikám italským zlákala Portugalce i jejich podnikavé vládce k odvážlivým plavbám na objevení *námořní cesty* do Indie kolem jižní Afriky. V roce 1486 *Bartolomeo Diaz* šťastně obeplul již mys Dobré naděje. Mezitím Krištof *Kolumbus* naléhal na vládce Kastilie i Aragonie, aby mu svěřili loďstvo, s nímž by doplul do Indie směrem západním. Po